

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра теоретичної фізики імені академіка І.М.Ліфшиця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

_____

“ _____ ” _____ 20__ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Теорія нелінійних явищ
(назва навчальної дисципліни)

спеціальність (напрямок) _____ 6.040203 - фізика _____

спеціалізація _____

факультет _____ фізичний _____

2016 / 2017 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету (інституту, центру)

“ 29 ” _____ серпня 2016 року, протокол № 9

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Ковальов Олександр Семенович, доктор фіз-мат. наук, професор

Програму схвалено на засіданні кафедри

_____ теоретичної фізики імені академіка. М. Ліфшиця _____

Протокол від “ 2 ” _____ липня 2016 року протокол № 7

Завідувач кафедри теоретичної фізики академіка. М. Ліфшиця _____

_____ (Рашба Г.І.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією

_____ фізичного факультету _____
назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ 29 ” _____ серпня 2016 року № 6

Голова методичної комісії _____

_____ Макаровський М.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “**Теорія нелінійних явищ**” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки першого рівню вищої освіти – бакалавр

напряму підготовки 6.040203 – фізика
спеціальності

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Нелінійна фізика» формування уявлень студентів про нелінійні явища, зокрема нелінійні коливання фізичних систем, солітони, вихори.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни «Нелінійна фізика»

навчити студентів

- основам асимптотичних методів теорії нелінійних коливань,
- знаходженню точних та наближених рішень нелінійних рівнянь,
- основам фізики солітонів,
- користуючись навчальною та довідковою літературою, обирати адекватні методи вирішення задач нелінійної фізики.

1.3. Кількість кредитів 2

1.4. Загальна кількість годин 72

1.5. Характеристика навчальної дисципліни
За вибором
Денна форма навчання
Рік підготовки
4-й
Семестр
7-й
Лекції
32 год.
Практичні, семінарські заняття
Не передбачені навчальним планом
Лабораторні заняття
Не передбачені навчальним планом
Самостійна робота
40 год.
Індивідуальні завдання
Не передбачені навчальним планом

1.6. Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати: якісні, наближені та точні методи дослідження нелінійних систем.

вміти: досліджувати нелінійні хвилі в пружних і магнітовпорядкованих середовищах.

2. тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ НЕЛІНІЙНОЇ ФІЗИКИ ДЛЯ СИСТЕМ З ОДНИМ ТА ДВОМА СТУПЕНЯМИ СВОБОДИ

Тема 1. Вступ.

Тема 2. Якісне вивчення динамічних систем з 1-м ступенем свободи. Метод фазової площини. Особливі точки.

Тема 3. Асимптотичні методи теорії малих коливань. Метод прямого розкладання. Секулярні члени. Поліпшена теорія збурень

Тема 4. Наближені методи вирішення слабко-нелінійних рівнянь. Резонансне наближення. Метод Крилова – Боголюбова. Узагальнення метода Крилова – Боголюбова. Метод різних часових масштабів. Граничні цикли.

Тема 5. Точні рішення для нелінійних коливань. Еліптичні функції Якобі і точні рішення рівняння Дюфінга.

Тема 6. Рівняння динаміки симетричного вовчка та магнітного моменту.

Тема 7. Нелінійний прямий резонанс і нелінійний параметричний резонанс. Хаос в гомоклінічних структурах.

Тема 8. Системи с півторами ступенями свободи. Дивний атрактор Лоренца і динамічний хаос.

Тема 9. Системи з двома ступенями вільності. Два пов'язані нелінійні осцилятори і пов'язані нелінійні ротатори. Точки біфуркації і несиметричні розв'язки. Точки біфуркації.

Тема 10. Інтегровні та неінтегровні системи з двома ступенями свободи. Ланцюжок Тоди. Система Хенона – Хейлеса і динамічний хаос.

Розділ 2. ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ НЕЛІНІЙНОЇ ФІЗИКИ ДЛЯ СИСТЕМ З БАГАТЬМА СТУПЕНЯМИ СВОБОДИ

Тема 11. Система пов'язаних нелінійних осциляторів. Якісний розгляд.

Тема 12. Нелінійна ланцюжки з великим числом ступенів свободи. Якісний аналіз локалізованих станів. Перехід до довгохвильового наближення.

Тема 13. Виведення рівнянь Буссінеска, Кортевега – де Фріза, нелінійного хвильового рівняння і нелінійного рівняння Шредінгера з проблеми одновимірних нелінійних ланцюжків. α - і β - моделі Фермі-Паста-Улама. Модель Абловіца – Ладіка.

Тема 14. Виведення нелінійного рівняння Шредінгера в задачах нелінійної оптики і в задачі про одновимірний Бозе - газ.

Тема 15. Виведення рівняння Кортевега – де Фріза для хвиль великої амплітуди на поверхні мілкої воли.

Тема 17. Виведення сінусоїдального рівняння Гордона в теорії дислокацій та краудіонів.

Тема 18. Лінійні хвилі в системах з розподіленими параметрами. Закони дисперсії лінійних хвиль. Вплив дисперсії на розповсюдження хвиль і їх еволюцію. Розпливання хвильових пакетів. Вплив нелінійності на динаміку хвиль.

Тема 19. Нелінійні закони дисперсії. Модуляційна стійкість нелінійних хвиль. Розвиток модуляційної нестійкості нелінійних хвиль в диспергувальному середовищі.

Тема 20. Однопараметричні солітони стаціонарного профілю. Солітони рівнянь Буссінеска та Кортевега – де Фріза. Аналіз солітонів на фазовій площині.

Тема 21. Топологічні солітони сінусоїдального рівняння Гордона, рівняння ϕ -4 та рівняння Ландау – Ліфшиця. Дислокації, краудіони та доменні границі.

Тема 22. Двопараметричні солітони згинаючої. Солітони нелінійного рівняння Шредінгера і модифікованого рівняння Кортевега – де – Фріза.

Тема 23. Двопараметричні солітони сінусоїдального рівняння Гордона та розсіяння солітонів на прикладі цього рівняння.

Тема 24. Малоамплітудні солітони згинаючої та асимптотичні методи їх дослідження. Метод Тамма – Данкова та різниця солітонів в інтегрованих і неінтегрованих системах.

Тема 25. Стійкість динамічних солітонів згинаючої.

Тема 26. Солітони згинаючої як зв'язані стани багатого числа елементарних збуджень. Квазикласичне квантування солітонів згинаючої та одно параметричних солітонів. Солітони як квазічастки і гамільтонова динаміка солітонів.

Тема 27. Адіабатична теорія збурень для солітонів. Вплив загасання та зовнішніх полів на динаміку солітонів.

Тема 28. «Солітонна екзотика»: темні солітони, солітони в системах з насичувальною нелінійністю, компактони і пікони, дискретні солітони («брізери»), алгебраїчні солітони.

Тема 29. Точні багатосолітонні розв'язки сінусоїдального рівняння Гордона. Узагальнений принцип суперпозиції. Метод Хіроти на прикладі рівняння Кортевега – де Фріза. Багатосолітонні розв'язки нелінійного рівняння Шредінгера.

Тема 30. Перетворення беклунда, метод одягання Дарбу. Точне рішення нелінійних рівнянь в приватних похідних методом оберненої задачі теорії розсіювання.

Тема 31. Багатовимірні солітони згинаючої, нелінійне каналювання хвиль, нелінійні поверхневі хвилі і релеївські солітони. Нелінійні інтегро-діференційні рівняння і їхні солітонні розв'язки.

Тема 32. Рівняння Гросса- Пітаєвського і вихорі в надплинному гелії. Магнітні вихорі в легкоплощинному ферромагнетичному. Магнітні скірміони та тривимірні топологічні солітони. Метод колективних змінних і багатовихорова динаміка.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р	
1	2	3	4	5	6	7
7 семестр						
Розділ 1. ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ НЕЛІНІЙНОЇ ФІЗИКИ ДЛЯ СИСТЕМ З ОДНИМ ТА ДВОМА СТУПЕНЯМИ СВОБОДИ						
Тема 1	2	1				1
Тема 2	2	1				1
Тема 3	2	1				1
Тема 4	3	1				2
Тема 5	3	1				2
Тема 6	3	1				2
Тема 7	3	1				2
Тема 8	2	1				1
Тема 9	2	1				1
Тема 10	2	1				1
Разом за розділом	24	10				14
Розділ 2. ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ НЕЛІНІЙНОЇ ФІЗИКИ ДЛЯ СИСТЕМ З БАГАТЬМА СТУПЕНЯМИ СВОБОДИ						
Тема 11	2	1				1
Тема 12	2	1				1

Тема 13	2	1			1
Тема 14	2	1			1
Тема 15	2	1			1
Тема 16	3	1			2
Тема 17	3	1			2
Тема 18	3	1			2
Тема 19	3	1			2
Тема 20	2	1			1
Тема 21	2	1			1
Тема 22	2	1			1
Тема 23	2	1			1
Тема 24	2	1			1
Тема 25	2	1			1
Тема 26	2	1			1
Тема 27	2	1			1
Тема 28	2	1			1
Тема 29	2	1			1
Тема 30	2	1			1
Тема 31	2	1			1
Тема 32	2	1			1
Разом за розділом	48	22			26
Усього годин	72	32			40

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

Практичні заняття учбовим планом не передбачені.

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	2	3
1.	Вступ.	1
2.	Якісне вивчення динамічних систем з 1-м ступенем свободи. Метод фазової площини. Особливі точки.	1
3.	Асимптотичні методи теорії малих коливань. Метод прямого розкладання. Секулярні члени. Поліпшена теорія збурень	1
4.	Наближені методи вирішення слабо-нелінійних рівнянь. Резонансне наближення. Метод Крилова – Боголюбова. Узагальнення метода Крилова – Боголюбова. Метод різних часових масштабів. Граничні цикли.	2
5.	Точні рішення для нелінійних коливань. Еліптичні функції Якобі і точні рішення рівняння Дюффінга.	2
6.	Рівняння динаміки симетричного вовчка та магнітного моменту.	2
7.	Нелінійний прямий резонанс і нелінійний параметричний резонанс. Хаос в гомоклінічних структурах.	2
8.	Системи с півторами ступенями свободи. Дивний атрактор Лоренца і динамічний хаос.	1
9.	Системи з двома ступенями вільності. Два пов'язані нелінійні осцилятори і пов'язані нелінійні ротатори. Точки біфуркації і несиметричні розв'язки. Точки біфуркації.	1
10.	Інтегровні та неінтегровні системи з двома ступенями свободи. Ланцюжок Тоди. Система Хенона – Хейлеса і динамічний хаос.	1

1	2	3
11.	Система пов'язаних нелінійних осциляторів. Якісний розгляд.	1
12.	Нелінійна ланцюжки з великим числом ступенів вільності. Якісний аналіз локалізованих станів. Перехід до довгохвильового наближення.	1
13.	Виведення рівнянь Буссінеска, Кортвега – де Фріза, нелінійного хвильового рівняння і нелінійного рівняння Шредінгера з проблеми одновимірних нелінійних ланцюжків. α - і β - моделі Фермі-Паста-Улама. Модель Абловіца – Ладіка.	1
14.	Виведення нелінійного рівняння Шредінгера в задачах нелінійної оптики і в задачі про одновимірний Бозе - газ.	1
15.	Виведення рівняння Кортвега – де Фріза для хвиль великої амплітуди на поверхні мілкої воли.	1
16.	Виведення сінусоїдального рівняння Гордона в теорії дислокацій та краудіонів.	2
17.	Лінійні хвилі в системах з розподіленими параметрами. Закони дисперсії лінійних хвиль. Вплив дисперсії на розповсюдження хвиль і їх еволюцію.	2
18.	Розпливання хвильових пакетів. Вплив нелінійності на динаміку хвиль.	2
19.	Нелінійні закони дисперсії. Модуляційна стійкість нелінійних хвиль. Розвиток модуляційної нестійкості нелінійних хвиль в диспергувальному середовищі.	2
20.	Однопараметричні солітони стаціонарного профілю. Солітони рівнянь Буссінеска та Кортвега – де Фріза. Аналіз солітонів на фазовій площині.	1
21.	Топологічні солітони сінусоїдального рівняння Гордона, рівняння ϕ -4 та рівняння Ландау – Ліфшиця. Дислокації, краудіони та доменні границі.	1
22.	Двопараметричні солітони згинаючої. Солітони нелінійного рівняння Шредінгера і модифікованого рівняння Кортвега – де – Фріза.	1
23.	Двопараметричні солітони сінусоїдального рівняння Гордона та розсіяння солітонів на прикладі цього рівняння.	1
24.	Малоамплітудні солітони згинаючої та асимптотичні методи їх дослідження. Метод Тамма – Данкова та різниця солітонів в інтегрованих і неінтегрованих системах.	1
25.	Стійкість динамічних солітонів згинаючої.	1
26.	Солітони згинаючої як зв'язані стани багатого числа елементарних збуджень. Квазикласичне квантування солітонів згинаючої та одно параметричних солітонів. Солітони як квазічастки і гамільтонова динаміка солітонів.	1
27.	Адіабатична теорія збурень для солітонів. Вплив загасання та зовнішніх полів на динаміку солітонів.	1
28.	«Солітонна екзотика»: темні солітони, солітони в системах з насичувальною нелінійністю, компактони і пікони, дискретні солітони («брізери»), алгебраїчні солітони.	1
29.	Точні багатосолітонні розв'язки сінусоїдального рівняння Гордона. Узагальнений принцип суперпозиції. Метод Хіроти на прикладі рівняння Кортвега – де Фріза. Багатосолітонні розв'язки нелінійного рівняння Шредінгера.	1

1	2	3
30.	Перетворення беклунда, метод одягання Дарбу. Точне рішення нелінійних рівнянь в приватних похідних методом оберненої задачі теорії розсіювання.	1
31	Багатовимірні солітони згинаючої, нелінійне каналювання хвиль, нелінійні поверхневі хвилі і релеївські солітони. Нелінійні інтегро-диференційні рівняння і їхні солітонні розв'язки.	1
32.	Рівняння Гросса- Пітаєвського і вихорі в надплинному гелії. Магнітні вихорі в легкоплощинному феромагнетику. Магнітні скірміони та тривимірні топологічні солітони. Метод колективних змінних і багатовихорова динаміка.	1
	Разом	40

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальне розрахункове завдання в 7-му семестрі.

7. Методи контролю

Опитування, контрольна робота, залік.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання				Сума
Розділ 1	Розділ 2	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	
T1-T10	T11-T32		-	100
30	30	40	-	

Для зарахування розділу треба набрати не менше 15 балів при опитуванні, написати контрольну роботу не менше ніж на 20 балів. Для отримання заліку треба набрати в підсумку не менше 50 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Косевич А.М., Ковалев А.С. Введение в нелинейную физическую механику. - К.: Наукова думка, 1989. - 320 с.
2. Найфэ А. Введение в методы возмущений. – М.Мир, 1984. – 535 с.

3. Бхатнагар П. Нелинейные волны в одномерных дисперсных системах. – М. Мир, 1983. – 135с.
4. Карпман В.И. Нелинейные волны в диспергирующих средах. – М. Наука, 1973. – 175 с.
5. Лэм Дж.Л. Введение в теорию солитонов. – М.Мир, 1983. – 294 с.
6. Рабинович М.И., Трубецков Д.И. Введение в теорию колебаний и волн. – М. Наука, 1984. – 432 с.
7. Инфельд Э., Роуланс Дж. Нелинейные волны, солитоны, хаос. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2006. - 480 стр.

Допоміжна література

1. Арнольд В.И. Математические методы классической механики. - М. Наука, 1974.- 426 с.
2. Додд Р., Эйлбек Дж., Гиббон Дж., Моррис Х. Солтоны и нелинейные волновые уравнения. – М. Мир, 1988. – 697 с.
3. Борисов А.Б. Начала нелинейной динамики. – Екатеринбург. ИФМ УрО РАН., 2010. – 408 с.
4. Косевич А.М., Иванов Б.А., Ковалев А.С. Нелинейные волны намагниченности. Динамические и топологические солитоны. - К.: Наукова думка, 1983. - 190 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Сайт кафедри теоретичної фізики:

1. Учбові матеріали на сайті кафедри теоретичної фізики
http://kaf-theor-phys.univer.kharkov.ua/ukrainian/for%20students_study_ukr.html
http://kaf-theor-phys.univer.kharkov.ua/ukrainian/for%20students_ref_ukr.html
2. Відеолекції та відкриті освітні матеріали МФТІ
<http://lectoriy.mipt.ru/course/viewall/>